

«Նով. Օր.» լրագրին հաղորդում են, որ ապակեայ և ծծրաթ-թուղթային գործարաններ կառուցանելու, և շահագործելու, ինչպէս նաև նախ Կարմիր խաչի հոգիքը մշակելու համար Գաղաթաղի շրջանում, Պետրոպոլի քաղաքի մօտ մի քանի տարածքային ընկերութիւն է կազմում, որ կոչուելու է «Գաղաթաղի առաջին ապակեայ և նախադրութիւններով ընկերութիւն»:

Վիճակագրական վերջին տեղեկութիւններից երևում է, որ Եւրոպական Ռուսիայում մէկ բնակչի ընկնում է 8,920 մարդու վրայ Սիբիրում-22,000, առաջինում մի հիւանդանոց ընկնում է 20,000 հոգու վրայ, երկրորդում—28,000:

Հայագրի յայտնի նկարիչ Յ. Այվազովսկին 200 պատկեր է նուիրել ծախելու համար, որպէս զի դրանից գոյացած գումարը գործ գրութի Ալեքսանդր III Գայրիկին արձան կանգնեցնելու վրայ Փետրոսիայում: Պատկերների վաճառումը Եւրոպայում է լինելու:

Բախխարայում խանի նշանաւոր պալատում թանկարան է հիմնուելու, ուր պիտի հաւաքուին խանի ժամանակայ իրերը:

Ռուս բժիշկների առաջիկայ համագումարին, ինչպէս հաղորդում են լրագրները, հարց կը պարտուցուի բժշկական բաժիններում նոր թոշակներ հիմնելու այն երիտասարդ բժիշկներին համար, որոնք ընտրում են դատաւարական-բժշկական գործունէութիւնը, այն նպատակով, որպէս զի նրանց միջոց տրուի դատաւարական-բժշկական մասնագիտութեան մէջ կատարելագործուելու:

Առաջիկայ տարուայ յունուարից Ա. Օսկարովի խմբագրութեամբ Պետերբուրգում հրատարակուելու է պիլոսոփական մի նոր ամսագիր «Наше Хозяйство» (Մեր Տնտեսութիւն) անունով:

Սեպտեմբերի 5-ին Ռոսերտ Լէնցի այգում տեղի ունեցաւ իրեն Ռոսերտ Լէնցի արտիստիկական գործունէութեան 25-ամեայ յօբելեանի առթիւ մի

հանդիսաւոր ներկայացում: Յորեւոր ծախահարութեամբ ընդունուեցաւ Ռ. Լէնցը իւր ամբողջական ճարտարութեամբ ձեռնածութեան մի քանի յաջող և շատ զուարճալի փորձեր կատարեց և ապա բացատրեց նրանց գաղափարները: Ռոսերտ Լէնցը այդ երեկոյեան բաւականաչափ ընծաներ ստացաւ:

ՌԳՊԻԻԲ.—Մտաւոր շարժուիլը թուրքերի մէջ թէև յարմարաբայ, այնուամենայնիւ սկսում է առաջադիմութեան նշաններ ցոյց տալ: Նոր ժամանակներս բազմաթիւ բացում են երկու տեղ ուսումնական դպրոցներ թէև ի նըկատի ունենալով քաղաքիս բազմաթիւ թուրք բնակիչներին այնքան էլ մեծ տոկոս չեն կազմում թուրք ուսանող մանուկները թէև ուսումնական դպրոցում, թէ միւս դպրոցներում: Սակայն ներկայումս հարուստ թուրք Թաղիկի նախաձեռնութեամբ հարց է յարուցում թուրք օրիորդաց կանոնաւոր դպրոց բանալու: Թուրք կոնսանց կըրթութեան այդ հաստատութիւնը հազարաւոր է և առաջինը կըլինի Գովկատում:

—Հատ անգամ լրագրում գրուած էր տեղի Մարգարիտական ընկ. գրագրաւոր-ընթերցարանի երեկոյեան վաղ փակուելու մասին. գրագրաւորի վարչութիւնը վերջապէս որոշեց երեկոյեանը մինչև ժամը 10-ը բաց պահել, որովհետև ծառայող կամ վաճառական դասը ամբողջ օրը գրագրուած լինելով երեկոյեան միայն 9 ից—10 ժամը կարողանում էր օգտուել գրագրաւոր ընթերցարանից: Բայց սեպտեմբերի 1-ից գրագրաւորի վարչութեան կրկին փոխել է այդ օգտաւէտ կարգադրութիւնը, այժմ փակուած է ժամը 9-ը չլրացած, երբ բազմաթիւ ընթերցողներ են լինում ընթերցարանում:

Այդ տեսակ օրոշումը և կարգը պատի չի բերում այդ մեծ գրագրաւորի վարչութեանը. գոնէ թող օրինակ վերցնեն թուրքաց փառքի գրագրաւորից, որը առաւօտեան ժամը 8-ից բացում է և փակում է երեկոյեան ուղիղ 10 ժամը: Վերջապէս թող գրագրաւորի վարչութիւնն ի նկատի ունենալ այն օրէնքը, որ հաստատուելու է Գրագրաւոր-ընթերցարանի համար:

ներ, որոնք մի կարգ մտաւ և նախապաշարեալ գաղափարներով, «Տիրոջը ճամբան» քարոզող կղերականաց հետ միացած ամեն շարքի ի գործ գրին:

Ազատ դատաւարականութեան հակառակող անձանց փաստն այն էր, թէ եթէ ժողովուրդը անկախ դատաւարականութիւն ստանայ, որը կընայ մեկնուիլ—եթէ ժողովուրդեան միտքը լուսավորուի, այն ատեն ազատ պիտի խորհի միջոցը և տարբեր աչքով պիտի դիտէ իւր շուրջը, և այս բանին իբրև ապացոյց առաջ կըրէին Ֆրանսիական յեղափոխութիւնը: Փաստած մաքրում և անձնաւոր (selfish) մարդոց տրամաբանութիւն է անշուշտ. բայց ամեն այն մարդիկ, որոնք հասարակային իրաւունքը իրենց շահերու գահիւ մեծ փափակ ունին, գրեթէ շարունակ այս ձեռով կըտարաբանեն և նոյն շահախնդրութեամբ կըգտան ուրիշները:

Գործերը, արդէն վտանգ լինելով թէ Ռուսիայի ծրագրերը լրագրուող կողմէն պիտի մերժուի, երբեմն բարեփոխութիւններ մտցնելով ընդունեցին, սակայն լրագրուող խորհրդարանը, ըստ սովորութեան, բոլորովին մերժեց:

Ռուսիայի մասին հարց հասարակային ազատ դատաւարականութեան պաշտպան կանգնեցաւ Բրուգէն (Broug-bam), որը իւր ազդեցիկ ջանքերու շնորհիւ 1816-ին կրկին խնդրեւրեւտիստական ժողովի ուղարկութեան ենթար-

Այնպէս ի ս. Նուելի վանքի Նուել մայրապետը «Գաղաթ» լրագրում հրատարակել է հետեւեալ նամակը, որն և խնդրում է տեղական լրագրին տրտապել:

«Ինչ անգիտելիքներ հասան, թէ միւրանի անձեր զրաւոր և բանաւոր կերպով դիմում են զանազան բարեգործներին և հուշերն են հաւաքում ինչ հաստացեալ Մցիլթի Ս. Նուելի, Վրաստանի լուսաւորչի, վանքի օգանի, իւր թէ իմ յանձնարարութեամբ. սակայն ես ոչքին ոչ գրաւոր, ոչ բանաւոր ոչ մի յանձնարարութիւն տուած չեմ նուիրաւորութիւններ ժողովուրդ հաւաք, և ժողովուրդ նուիրելից ոչ քից ինչ ոչինչ չի հասնել»:

Սեպտեմբերի 1-ից մինչև ընկ-տեմբերի 31-ը «Նոր-Գար»-ին բա-ժանորդ գրողը վճարում է 4 ռ. 50 կ.

Ո՞՞՞ Է ՅԱՆՑԱՆՈՐ
(Մի նմուշ գաղափար կեանքից)
(Վերջ, տես «Նոր-Գար» № 158)

Այդ ժամանակներս ստացուեց կառավարութեան մէջ և երկրորդ եկեղեցու շինութեան թղթաւորութիւնը, որով ի հարկէ խափանում էր հին ուսումնարանի վերանորոգութիւնը: Վեհափառ կամայ համաձայն գիւղի կեդրոնում պիտի շինուէր նոր ուսումնարանը, բայց ինչպէս երևում է, հ. յաջողիկ հաճոյ չէր այդ և նա մոռացութեան տալով իւր Պետի կամքն ու հրամանը, մեզ համար անյայտ պատճառներից զրոյում հրամայեց հոգաբարձութեան պատրաստութիւն տեսնել նոր ուսումնարանի շինութեան համար: Մի օր հ. տեսուչը (Միլիթ. վարդ.) ինքը գալիս է գիւղ, օծում է ուսումնարանի հիմքը և հրամայում է հոգաբարձութեան առանց կանխապէս կազմած նախագծի և նախաշուրջի ձեռնարկել շինութեան հին ուսումնարանի մօտ, այսինքն հակառակ վեհափառութեան կամքի և հասարակութեան բողոքող մեծամասնութեան ցանկութեան: Միայն այս ամենից յետոյ հ. յաջողը Միլիթար վ. յանձնեց երկրորդ եկեղեցու շինութեան թղթաւորութիւնը այդ շինութեան համար ընտրուած հոգաբարձութեան, որտեղ յիշա-

կեց: Բրուգէնի ծրագրի էական մասերն էին՝ Ա) ըստ կարօտութեան դպրոցներու հիմնարկութիւն. Բ) դատաւարական դատաւարութիւն Գ) մանկանց ընդունելութեան և նրանց դատաւարական կառուցումը միջոցներու: Դ) դատաւարականութիւնը զարգացնելու միջոցներու: Բրուգէնի ծրագրեր եկեղեցական դատուն անհաճոյ շատ կենդանի պատկեր, այս ծրագրի մէջ կրօնական դատուն վրայէ շատ թեթեւացում էին. իբրև կրօնական դատ Սուրբ Գրոցը ընթերցումը (առանց մեկնութեան) բաւական կըհամարուէր, որը ի հարկէ կրօնականաց մեծ հարուած մէկը: Կրօնական գրեթէ տակն ու վրայ կըլինէին. կարելի եղած արգելքները յանդիման Բրուգէնի դէմ. վերջապէս Բրուգէն յաղթուած եւ մոլեցաւ անպարզելու:

Բրուգէնի պարտութիւնն հաշիւ երկրի դատաւարականութեան զեկը կրկին եկեղեցականաց ձեռքն առաւ, երկրի հասարակային դատաւարականութիւնը կրկին իրոյնցեց իւր լուսաւորչի և փայլուն կողմը: Գաղափարութիւնը եւ սկսաւ անտարբեր աչք դիտել և գրեթէ խնդրել բոլորովին իւր ճակատագրին թողուած էր:

Սակայն ժողովուրդը, նա մանաւանդ ժողովուրդեան բանիմաց գաղափարը, անտարբեր չմնաց: Բրուգէն, Բերկբեկ (Birkbeck) և ուրիշ միւսանի անձ-

նակուած է կրկին ուսումնարանի խնդիրն այն մաքով, ինչպէս մենք առաջ բերինք: Բայց արդէն ուսումնարանի շինութիւնը սկսուած էր մանր քարից և հողէ շարժուել և այն էլ աշխատանքի ամիսներին: Ժողովուրդը ազդեց, շատ կռուեց, «Իրաւունք չունէք» գոռաց, բայց գիւղիս օրէնքն ու իրաւունքը հ. յաջողը դպրոցի շինութեան հոգաբարձութիւնը և աղաներն էին իսկ ժողովուրդը—ոչինչ: Ժողովուրդը պահանջում էր նորին Սրբութեան կամքը կատարել: Հինը նորոգել և նորը երկրորդ եկեղեցու (այժմ շինում են) գաւթում շինել. դրան պատասխանում էին վերոյիշեալ անձինք թէ վեհափառի կամքն է, որ հին մօտ նորը շինուի. ժողովուրդը պահանջում էր նախագիծ և նախահաշիւ, հ. յաջողը իւր անձն էր ցոյց տալիս: Գրեթէ այնքան յուզուեցին, որ հ. Սրբութեան անմեղ զոհ գնաց գրանց: Պէտք է այստեղ յիշատակել, որ դա գիւղում միակ անձն էր, որ կարող էր ժողովուրդի ձայնը լսելի դարձնել, որի սպանիւններ բոլորն էլ հակառակ կուսակցութիւնից և շինութեան հոգաբարձութեան ազգականներից են, իսկ զիսաւորը հոգաբարձութեանը մէկը եղալը մեր յիշած քահանայի փեսան է (Սրբութեանի սպանութեան մօտին իւր ժամանակին գրուեց «Նոր-Գար»-ում):

Գործերով բոլորեց և այդ ձեռքը Գործերը հոգաբարձութեան ստիպուեցան գիտել հասարակութեան. որ միջոցայ շինութիւնը առաջ տանելու, առաւելելով թէ իրենք հենց վեհափառ Գաղափարի կամքն է որ կատարում են և իրար է, որ գիւղացի պահանջում են հինը վերանորոգել և նորը երկրորդ եկեղեցու գաւթում շինել, որովհետև այդ պահանջը հակառակ է վեհի գրաւոր հրամանին և այն և այլն: Բայց գէթ այս անգամ հասարակութիւնը կարողացաւ հոգաբարձութեան, աղաների երեսից հ. յաջողի ձեռքով կառած գիտել վայր առնել. նրանք պահանջեցին հասարակական ժողովի մէջ կարգաւ այդ հրամանը և խոստացան անպատճառ կատարել վեհի կամքը: Պահանջը շատ որոշ և զօրեղ էր. աղաներն այդ անգամ տեղի տուին. թուրքը կարողացաւ երեք քահանայից ներկայութեամբ (մինը բացակայ էր), Գաղափարի հրամանը շատ որոշ էր, այն է՝ հինը վերանորոգել: Աղաները կատարած ժողովուրդի առաջ բոլոր մեղք վար-

նաւորութիւններ կրկին առաւել իշխան, սակայն այս անգամ տեղի մի գործնական միջոցի գիտելին. փոխանակ այսին և այնին հետ սիրտ մաշեցնելու, ուղեցին հասարակ ժողովուրդեան մարերն անողորակի կերպով լուսաւորել, և ահա այս դատաւարութեամբ երկրին շատ մը մասերուն մէջ ընթերցատուններ և բնակեցանութեան ծառայող հաստատութիւններ հիմնեցին: 1827-ին օգտակար գիտութիւններ տարածող ընկերութիւնը (society for the diffusion of usefull Knowledge) կազմուեցաւ, որի գրադմուտն էր՝ աժան գրքեր հրատարակել և հասարակութեան մէջ սպառել. այս գրքերն մեծ քանակութեամբ կըվաճաւ: Այսպէս 1826-էն մինչև 1837 գաղափարականութեան պաշտպան շատ բնակչութիւններ հաստատուեցան, որոնք ժողովուրդի լուսաւորութեան մեծ ծառայութիւններ մատուցին:

Մամուլն եւ, որ ամեն պարագայի և ամեն երկրի մէջ մեծ գեր ունի, սկսաւ գրողի դատաւարականութեան հարցով: Ժողովուրդեան այս գնահատելի ջանքերը առանց ընդհիմաւորութեան չէին մնար, յետադիմաւոր և պահպանողական շատ անձինք և իրենց բերանը երկր երբեմն թեթեւ շատ թեւ և դէմ յօդուածներ կըգրէին և ընդհիմաւորութիւններ կընէին, ժողովուրդեան ուղարկութիւնը կըհրաւիրէին այն կէտի վրայ թէ գաղափարական գաղափարներ կրօնա-

գաղափար և տգիտութեան շարժել բեռնելով, իրենք անգիտութեան դիմակ առան: Հայր յաջողին էլ անփոփոխ շմաց, նա էլ իւր գաղափարական լուսութիւնը խզելով, իւր մօտ՝ Ս. Նուել վանքը հրաւիրեց մի քանի մարդկանց երկր կողմից էլ և փորձ արաւ հաշտեցնել Մեծամասնութեան հաշտութեան պայման էր, կամ հինը վերանորոգել և կամ սկսած շինութիւնը երկրորդութիւնը վերացնել սրբան հնարաւոր է, ապա կազմել նախագիծ և նախահաշիւ մի ճարտարապետի ձեռքով. բայց հ. յաջողը պայման չէր ուղարկ լսել. նա իւր «իննաւոր» իւր առածը անել պիտի տար, բոնը «թաւերի» էր ընկել:

Այսպիսով էլի մնաց ուսումնարարի խնդիրը առկալու: Վերջապէս յուլիս ամսի մէջ հ. յաջողին իւր մօտ հրաւիրեց ուսումնարարին հոգաբարձութեան և գիւղիս ուսուցչին: Արդէն ուշ համարելով ուսումնարանի նոր շէնքը գլուխ հանել մանաւանդ քանի որ միջոց էլ չկայ, նա հրամայում է հին շէնքի մէջ պահանջուած նորոգութիւնը սկսել և յայտնում է, որ օգոստոսի 15-ից էլ պիտի սկսուի ուսումը: Այդ կարգադրութիւնը և հոգաբարձութեան, և աղաների կամքին հակառակ էր նրանց զգոհութիւն պիտի պատճառէր, ուսուի հայր Միլիթարը յայտնում է, որ ինքը գիւղ կըգալ և մի ընդհանուր ժողովով վարձատր աւագի և գիւղիս ատնուէրի ներկայութեամբ վճիռ կայացնել կրտայ և այդ վճիռն էլ կըգործադրէ անպատճառ: Բայց այդ ուղիք եւ վատ էր աղաների համար, որովհետև մեծամասնութեան ձայնը իրենց գէմ էր:

Նրանք ազմեցին. 2ալթը գիւղից այս տարի արձակուած մի ուսուցիչ մի քանի գիւղացիների հետ սկսեց իրենց շրջանում հանգանակութիւն: Մի քանի աղաներ էլ իրենց կար թողած Ս. Նուել վանքը ուխտ գնացին... Բայց գիւղացիք ժողովի սպասում էին նշանակուած կիրակի հ. յաջողին եկու գիւղը բայց խոստացուած ժողովը տեղի չունեցաւ, այլ միայն այդ օրը 2ալթում նշանակուած վարձատր ժողովի համար կանչուած իրաւաստները (գրաւոր բոլորն էլ գրեթէ իբրև տղա մարդիկ, վարդապետի կողմնակիցներ էին) ներկայութեամբ ի դարձան մինչև իսկ հոգաբարձութեան, պատուիրեց հին ուսումնարանը քանդել բոլորովին և սկսել նորի շինութիւնը և պատրաստել ուսումնարանը մինչև հոկ-

պտեմբերին առաջ կըբերէ: և այլն կարգ մը ֆանտիստիկական առարկութիւններ:

Այսպէս թէ այնպէս, 37 և 38 թիւերը բոլորեցան, առանց սակայն դատաւարականութեան հարցը կառուարութեամբ օծում ստանալու:

Մինչև այս ատեն երկրի հասարակային դատաւարականութիւնը գրեթէ անորոշ գրեթէ ամէջ էր, թէև երբեմն քաղաքներու դպրոցներ մի քիչ կանոնաւորուած էին. սակայն առանց զբաղը յայն իսկ 25,000 բնակիչ ունեցող քաղաքներ բաւական կըհամարուէին Միմիայն Մանչեսթրի մէջ մօտ 20,000 աղաք անդատաւարական կըմեծանային:

Անդրիս հասարակային դատաւարականութիւնը շուտով պիտի ստանար իւր օրինաւոր լուծումը, եթէ եկեղեցականաց յարուցած խնդիրները մեծ խոչընդոտներ չլինէին: Եկեղեցականք բոլորովին հակառակ չէին. կուգէին դպրոցներ հիմնել, դատաւարականութիւնը ընդհանուր եկեղեցականաց աղեկցութեան և գրեթէ անհրաժեշտ ատկ տակ աճած:

1839-ին կառավարութիւնը խնդրեւր իւր վրայ առնելով ուղեց մի վերջնական լուծում առաւ. արգարեւ այս երկու ծայրայից կուսակցութիւններու մէջ համաձայնութիւն գոյացնելու համար մեծ նեղութիւն պիտի կըլրէ:

Լորդ ձոն Ռոսերտ (ազատական կու-

տեմբերի 1-ը, տունաց հասարակութեան
օժանդակութեամբ. բոլոր զո իսկապէս
պահանքի մասնաժամ և վարդապետի ա-
ռաջ աստուծոյ մի խնայողն խաղ էր ժո-
ղովրդի գլխին. —աստեմ ինչպէս, ժողո-
վորդը կարող էր պահանջել Վեհափա-
ռի կամքը կատարել և ստիպել, որ կա-
տարարի, քանի հին ուսումնարանը կար-
բայց երբ վերջինս մէջադրելով վերահաս-
պէն ժամանակ նրանց կարծիքով ստի-
պուած մեծամասնութիւնը պիտի վի-
ջանէր և պիտի միջոց տար շինութեան.
Բայց նրանք շատ ցաւալի կերպով սխա-
լուեցին. ժողովուրդը ոչ թէ զինավառ
եղաւ, այլ աւելի ևս կատաղեց պահանքի
և յաջորդի անխրաւ վարմունքը նրանց
աւելի ևս գրգռեց:

Ժողովուրդի բողոքող մեծամասնութիւնն
արդէն հեռագրով բողոքել է Նոբելի Վե-
հափառութեան և խնդրել է, որ սահ-
ման դրուի յաջորդի կամայականութեանց
քննութիւնն քաղաքի և արդարութիւնը
հրեան գաղով վաղիք դժբախտութեանց
ու չարիքներին առաջն առնուի: Յուսով
ենք, որ ս. էջմիածնութեան լսելի կըլինի
ժողովրդի արդար ձայնն և շուտափոյթ
մի կարգադրութիւն կըլինի:

Արդէն հին ուսումնարանը քանդուած
է, ինչպէս և հիւրերի համար նոր կող-
քին շինուած նոր շինութիւնն (այս էլ
ինչու համար և որի իրաւունքով), մի-
ջոց չկայ նոր շէնքը գլխի հանդիս ուս-
տի Թոփաթի պիւրը մնում է առանց ու-
սումնարանի:

Հասարակութիւնը իրար դէմ գրգը-
ռուած, մի չնչին առիթ է հարկաւոր
որ մեծ կոնիւնկ և ցաւալի դէպքեր ա-
ռաջ գան: Ո՞վ է այս ամենի պատճառը
յանցաւորը: Հասարակութիւնը պատ-
րաստ է զինել մարմնաւոր իշխանութեան
կեր քործը հոգեւոր իշխանութեան
անկարող գտնուի պաշտպանել և մարե-
րը խաղաղեցնել: Ո՞վ է մեղաւորը: պա-
տասիրանաւորն կարծեմ պարզ է:

Հաւատում ենք, որ թէ ճշմարիտ ազ-
գեցիկ քահանայներ ունենալիք, թէ և
չորսն արդէն ունենք, նրանք կարող էին
իրենց բարոյական ազդեցութիւնն
հեղինակութիւնն գործ դնել և ամեն
չարքի մասն առնել բայց ինչ քա-
րայական հեղինակութիւն կարող է ու-
նենալ մի ազգայն քահանայ, երբ բազ-
մութեան առաջ օրօրուելով արքած
մտնենում է ահալ խորհրդին . . .

Սամուէլ:

սակցութեան գործարար մի անդամ) ա-
ռաջարկութեան համաձայն, երկրի հա-
սարակային դատարարութեան համար
կառավարութեան կողմանէ մի մասնա-
ժողով կազմուեցաւ, որի պաշտօնն էր
հասարակային կրթութեան վրայ հսկել,
գլխաւորը հիմնել և այլն, և որը պա-
տասիրանաւորն էր կառավարութեան:

Սոյն կարգադրութիւնը եկեղեցական-
այց քահանայներ համապատասխանող
որեւէ մի կէտ չէր պարունակէր, քանի որ
զարգացող իրենց ազդեցութիւնն հեռի
պահուած էր, բնականաբար հասնել չէր
այդ և ուստի կրկին ոտք ելան և շա-
նացին հասարակութեան մտքերը պղզ
տրել: Միւս կողմանէ ազատ դատարա-
րակութեան պաշտպան անձինք պարտա-
լծացան. հասարակութեան ամեն խա-
ւերուն մէջ գործեցին և գրեթէ շատ
մեծ դիւրութեամբ կրցան մինչև 180,000
սակի հանգանակել և մինչև 1851 թուա-
կանը 364-ի չափ նախնական դպրոցներ
բացին երկրին պահպան կողմերը:

Դպրոցը եկեղեցիէն դառնալու և հա-
մայնական ձրի դատարարակութեան մե-
թոս մը հաստատուելու համար, երկրին
շատ կողմերու մէջ ժողովներ կրկնա-
մուէին, որոնց կողմնաստեղծին Ման-
չեստըն էր:

1850-ին Մանչեստրի մէջ մեծ ժողով
մը տեղից ունեցաւ, որմէ հաջ. Ազգ.
հասարակային դպրոցներու բնկերու-
թիւնը (national public school asso-

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍՏԱՐԱՐԱՐԱՐ, 24 օգոստոսի. Անձնա-
կան գործով միքանի օր լինելով Սաա-
բապոյ քաղաքում, աւելորդ չեմ համա-
րում միքանի անգեղութիւններ հաղոր-
դել «Նոր-Փարս»-ի ընթերցողներին: Սը-
տարապալը, հրախային Գովկառի այդ
մայրաքաղաքը, որը Ռոստով-Վլադիկա-
կաղեան երկաթուղու ներմասնակցաւ
կայարանից 6 1/2 վերստ հեռու է գը-
տնում (դէպի արեւելահայաստան), փը-
ռուած է բաւական ընդարձակ տարա-
ժութեամբ սարահարթի վրայ, չըջա-
պատուած անտառներով ու ծառա-
տանիքով: Հենց առաջին նայուածքից
քաղաքը մարգարէ վրայ թողնում է մի
շատ հաճելի տպաւորութիւն և դուք
կարծում էք թէ մանում էք մի եւրո-
պական փոքրիկ քաղաք: Ուրիշ և լայն
փողոցներ, երկայնիւնի, զիւղեցիկ և
մարտի տներ, հարուստ և ամենտեսակ
չքիւ վաճառատներ, ահա այս է առա-
ջին անգամ մարդու աչքին ընկնում,
երբ ներս է մտնում քաղաքը:

Ստարապալը ինչպէս օդի, նոյնպէս և
ջրի կոպից շատ առողջարար է: Այս-
տեղի սառը, պարզ և առողջարար ջու-
րը բերում է քաղաքից օտիւ և կէս
վերստ հեռավորութեամբ գտնուած
Գարաբին կոչուած ջրհորներից և խա-
ղովակներով բաժանուած է քաղաքի բո-
լոր թաղերում:

Ստարապալի բնակիչները թիւը հա-
նում է 40 հազարի, մեծամասնութիւն
են կաղմուս առնակներ: Կան և ուրիշ
ազգութիւններ օրինակ հայեր, թուր-
քեր, լիհեր և այլն, սակայն որոնք այն-
քան քիչ են և այնքան ընտելացած տե-
ղական կենսերին ու պայմաններին, որ
համարեալ թէ լուծուած են մեծամաս-
նութիւն կաղմուս ազգաբնակչութեան
մէջ: Այստեղի ժողովուրդը շատ ուսում-
նասէր է գրան ապացոյց կորոյ է լի-
նել 40 50-ի չափ դպրոցական միջնա-
կարգ և ստորին հասարակութիւնները:
Այդ կողմից մեր կողմաստի քաղաքնե-
րի մէջ Թիֆլիսից յետոյ առաջինն է:
Տեղիւ աղայոց գիմնազիոնը իւր օրի-
նակի կարգապահութեամբ, զարգաց-
կան վարչութեամբ դեռ շատ փողոց
յայտնի է և իւր տեսակով անդուգա-
կան: Չուզեմք քաղաքի և առաջ է գնում
այստեղ օրինաբան դարձած մի տղա-
յոց հետ: Միայն 2 միջնակարգ դպրոցնե-
ր կան օրինաբան համար երկու գիմնա-

ciation) կազմուեցաւ:

Ստոր հոկտեմբեր կրօնականը եւ ժո-
ղովներ կազմեցին և «Երօքը վտանգի
մէջ է» (Religion in danger) բնկով
ժողովուրդը գրգռեցին:

Դատարարակութեան հարցը սկսեց
օրուայ խնդիրներէն մին գտնուի: Թիւ-
թիւը գրեթէ ամեն օր այս հարցով կը-
զբաղէին. ժողովրդեան մէջ յուզումը
հետզհետէ կ'ուճէր. հասարակութեան
պահանջն այն էր, որ ներկայ լըն-
դրին պէտք էր այնպիսի մի լու-
ծում տալ, որմէ թէ ամեն ոք անխոր-
շտուէր և թէ երկրի պահանջմանց
համապատասխան լինէր:

1868-ի յունուար 15 և 16-ի Ման-
եստրի մէջ գումարուած ընդհանուր
ժողովը, որուն մասնակցած էին երկրի
գրեթէ ամեն ազգեցիկ և յուսմամբ
մարդիկ, մեծ ծառայութիւն մատուց
հասարակային դատարարակութեան. այս
մեծ ժողովի մէջ ի նպատակ դատարա-
րակութեան շատ որոշումներ (Resolution)
ստորագրուեցան, որոնք խնդիր լու-
ծումը փութացուցին:

Այս ժողովի միակ նպատակն էր՝ ձեռք
բերել այնպիսի մի օրէնք, որով երկրի
մէջ գտնուող ամեն մի մանկան դա-
տարարակութիւնը պահանջուած լինի:

Հաւառակ կղերականաց և այլ կուսակ-
ցութեանց, շատ քաղաքների մէջ մաս-
նաւոր բնկերութիւններ կազմուեցան և
շատ նպատակներ հանգանակուեցան. ժո-

գրծն և մէկ հոգեւոր միջնակարգ դպրա-
նոց, Բաւական մեծ օդնութիւն են տա-
լիս զարոյցական հասարակութիւններին
տեղւոյ հոգեւորականութիւնը, բարե-
գործական և մարդասիրական ընկերու-
թիւնները և վերջապէս քաղաքը: Մի-
այն քաղաքը իւր միջոցներից աւելի
քան 40 հազար բուրժուազիա է տա-
լիս ուսումնարաններին. և դա Ստա-
րապալի պէս քաղաքի կողմից մեծ գո-
հարեութիւն է: Դրանով քաղաքային
խորհուրդը ցոյց է տալիս թէ որքան է
գնահատում ուսումը և թէ որքան քաղ-
ցըր է հայրենիքի համար զարգացած
քաղաքացիներ պատրաստել իւր հա-
մար:

Այստեղ կան չորս հատ գրագրարն-
ընթերցարաններ և մի քանի հատ էլ
կիրակնօրեայ դպրոցներ: Ով ծառօթ է
հասարակութիւնների զարգացման պատ-
մաւթեանը, նա անկասկած նկատած կը
լինի, թէ որքան մեծ դեր են խաղում
գրագրարն-ընթերցարանները կիրակ-
նօրեայ դպրոցների հետ միասին են այդ
գործում: Գրագրար մարդը իւր գրագրա-
ման միջոցները ձեռք է բերում դպրո-
ցում իսկ նոյն այդ գրագրութեամբ ձեռք
պիտի բերէ գրագրարների ընթերցանու-
թեամբ: Առ հասարակ մի ժողովուրդը, որ
զուրկ է գրագրացման նպատակ այդ հիմ-
նարկութիւններից մէկից կամ միւսից,
դա միևնոյն է թէ նա զուրկ է ամենա-
կարեւոր սնունդից: Նա ստիպուած կը
լինի իւր ազատ ժամերն անցկացնել
կամ օգտակարութեւ և կամ այդ օրինակ
աների ներսում ու ապականուած մը-
թնութեամբ մէջ: Ազատել ժողովուրդին այդ
փշացած միջոցներից, հանել նրան այդ
կորստաբեր ճանապարհից, մեռելա-
յին դրութիւնից, դա մի ամենակարեւոր
պաշտօն է, որ միայն գրագրարն-ըն-
թերցարանները կիրակնօրեայ դպրոց-
ների հետ միասին կարող են տանել:
Ստարապալի հասարակութիւնը շատ գե-
ղեցիկ կերպով է ըմբռնել գրանց օգ-
տակարութիւնը, որին ապացոյց կարող
են լինել գրագրարն-ընթերցարանները
իրենց հազարաւոր գրքերով և բազմա-
յին ընթերցողներով և կիրակնօրեայ
դպրոցները իրենց երկսեռ ունկնդիր
ներով:

Ստարապալի այնպիսի վրայ խիստ
գեղեցիկ ապաւորութիւն է թողնում
քաղաքային այգին, որին տեղացիք
«Ուռլա» են անուանում: Դա մի ըն-
դարձակ տեղ է քաղաքի կեդրոնում

դովուրդը այնքան իւր վրայ առած էր
լինելը, որ վերջապէս իւր պարտը
համարեց կառավարութիւնը ստիպել և
մի օրինաւոր լուծում ձեռք բերել: Այս
որոշման տակ մի ընդհանուր ծրագիր
պատրաստեց և կառավարութեան ներ-
կայացուց: Ծրագրի էական մասերն
էին— 1) ամեն թաղի մէջ հասարակային
ձրի դպրոց բանալ, 2) դատարարակու-
թիւնը պարտաւորել ընել և 3) հասարա-
կային դպրոցներու մէջ որեւէ յարմարու-
թեւթեանց վերաբերեալ կրօնական
դասեր չաւանդել և այլն:

Կառավարութիւնը ջանաց այս պա-
հանջմունքները ոմանք թիւթեցնել և
ոմանք բողոքելին ջնջել. սակայն հասա-
րակութիւնը այն աստիճան տաքացած
էր, որ շատ հանրաբեր տեղացուց,
որոնք ներքե ստորագրողներու թիւը
277,651-ի կը հասնէր: Կառավարութիւնը
խոնարհեցաւ այս օրաւոր կամքի առաջ
և վերջապէս ժողովրդեան պահանջման
դրացում առաւ, ընդունելով և վաւե-
րացնելով ժողովրդեան ծրագիրը:

Կառավարութեան այդ ընդունած
ծրագիրը, երկրի հասարակային դա-
տարարակութեան վերաբերեալ կաւե-
րացած օրէնքը, որ 1870-ի յոգուածը
(act) անուամբ ամեն անգլիացու ծա-
նօթ է և որի մասին վերջը պիտի խօ-
սենք, կրօնի դարգացման խոշորագուստ
մարտնչով, կղերական հարց կողմանէ
կրկին մեծ ընդգիծաբարութիւններու եւ-

ծածկուած ստարապալի ծառերով ու
թիւերով:

Ծրագրիկներ լուծելը, որը մի ընդա-
ձակ տեղ է ունում, յիշեցնում է մեզ
Թիֆլիսի լուսաբանական այգու մասնա-
գիտարանը լուծելը: Մարդ միանգամայն
հիանում է տեսնելով այս գոյնգոյն
ծաղիկները ինչպէս գեղեցիկ, ինչպէս
կանոնաւոր կերպով աճում բազմաւոր
են այստեղ:

Այս այգու ստարապալի ծառերի
հովանու տակ է անցկացնում ամբողջ
ամառը Ստարապալի ժողովուրդը: Բացի
այգուց, այստեղ կայ և փառաւոր թու-
վաք, որը փռուած է նիւթադրոսեան
պողոտայի ամբողջ երկարութեամբ և
որտեղ համարեալ լինել է լինում ամեն
երեկոյ գրօնդոններով:

Բոլիլ:

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

ԹՐԲԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

«Նովոստի» լրագրին հեռագրում են,
որ Լեւոնտում սոսա լուրեր են տարա-
ծում, թէ սուլթանը հրաժարուելու է
գահից:

«Նով. Վր.»-ի մէջ հասարակուած
է Պետերբուրգի թուրքաց լեւապանաւան
Գ. Պոլիսից ստացած հետեւեալ պաշա-
տական հաղորդագրութիւնը:

«Գ. Պոլսում կարգն ու հանգստութիւ-
նը պահպանելու համար, թրքական կայ-
սերական կառավարութիւնը վճռել է
հայկիք ուղարկել բոլոր կառավարի
անձերին, և որպէսզի վերջիններս չգի-
ձեն մայրաքաղաք վերադառնալու, Բարձ-
րագոյն Դուռը գաւառական իշխանու-
թիւններին պաշտօնական հրաման է
ուղարկել, որ խիստ վերահսկողութիւն
ունենան, որպէսզի այդպիսի բան տե-
ղի չունենայ:

«Ստալայի դիմաւորական, ներքին և
ստիկանութեան միւնիստրութիւնների
պատուիրակներից բաղկացած ad hoc
յանձնաժողովներ կուղարկուեն այն նա-
ւագրանները, որ պէտք է ափ իջնուեն
վերոյիշեալ անձերը: Այդ յանձնաժողով-
ներին կարգադրուած է վերահսկել օտա-
կանական պաշտօնեաների գործունէու-

թարկուեցաւ:

Հասարակային ազատ և անկախ դա-
տարարակութեան պաշտպանները, իրենց
նկեցով ունենալով 1870-ի այդ նշանա-
ւոր օրէնքը վտանգեցան կրօնականաց
ոտքը բողոքովին և տնմիջապէս զարոցն
կտրել: Այս անշուշտ անմիջական և ծա-
յայեղ մի ձեռնարկ էր ասոնց հակա-
ռակ, կղերական հարց տեսնելով թէ
չպիտի կրնան իրենց կամքը բռնու-
թեամբ առաջ տանել, մի ուրիշ հնարք
խորհեցան,—տղքատ ժողովրդեան ա-
ծուի, հաց և հագուստ բաշխող ընկե-
րութեանց բերնով աղքատներին թէ
այն ընտանիքներ, որը իրենց զաւակ-
ները կիրակի օրեր կրօնական դպրոց-
ի չար գործածել պիտեցին:

Գղերականաց այդ ամեն դաւադրու-
թիւններ և չարամտութիւններ որեւէ
օգուտ չունեցան. ժողովուրդը շուտով
ճանաչեց իւր բարեկամն ու թշնամին,
փաբեցաւ առջնոյն, իսկ հետապա վեր-
ջինին:

Գղերականութիւնը ճարահատ այլևս
եւս քաշուեցաւ սապարկէն, բայց ոչ
դադարելու պայմանու, և երկրի հասա-
րակային դատարարակութիւնը, շատ
կիրաւրական բաղբէ անցնելէ ետք,
ժողովրդեան ջանքերով, վերջապէս, մի
արդիւնաւոր լուծում ձեռք բերաւ, որուն

թեան վրայ այդ նաւահանգստներում
և ստաւակ հաստապարհի անցազբերը:
Այս գործում ամեն մի անտարակու-
թեան համար յանցաւորներ ամենախիստ
պատիժները կըլինթարկուեն:

«Որովհետեւ կարելի է հանդիսանում,
որ հայրենիք ուղարկուող անձերը թը-
ւում կարող են անխնայականորէն լի-
նել և որովհետեւ վերջիններս կըձգան
նոր ոճիւր գործելու ուսմանը և ուժա-
նակի միջոցով, ուստի օմմանեան իշ-
խանութիւններին կարգադրուած է ման-
րադնինին կերպով նայել նաւահանգիստ-
ները բերուող ապրանքներին, ինչպէս
և գեղատեսիլու եղած նիւթերին, նը-
մանապէս արթուն վերահսկողութիւն
ունենալ յիշեալ կարգի անձերի վար-
մունքի վրայ և ձեռք առնել ամեն էա-
կան միջոցներ կարգը խաղաղութիւն
խաղաղարք ձգտումների և այն ամեն
ասնից առաջն առնելու համար, ինչ որ
կարողէր հասարակութեան լուսնագրաւա-
նայ: Նմանապէս հարկաւոր միջոցներն
են ձեռք առնուած, որպէս զի Օսմանեան
կայսրութեան սահմանները շատինն Բու-
ղարայում և արասահմանում նիւթող
հայ յեղափոխական մասնաժողովների
գործակալներն:

Գարկուս հրատարակուող «Les nou-
velles d'Orient»-ի սեպ. 5-ին (ն. ա.)
այս տեսած համարում, որ ստացել ենք
այսօր, կարուած ենք ի միջի այլոց, և հե-
տեւեալը:

«Փրանսիայի հասարակապետութեան
նախագահ Փորը սուլթանից Չեֆալաթի
մեծ շքանշանը իրեն և իւր ամուսնուն
շնորհելու առթիւ ասել է, թէ շատ ան-
աջող լուր է բնորոշուած այդ բնձանե-
րը շնորհելու, և թէ իւր գուստը Լիւսի
Փորին խնդրել է ըստ սովորութեան
շնորհակալութեան մի նամակ գրել սուլ-
թանին և յոյս յայտնել որ այսուհետեւ
այլևս չեն կրկնուել վերջինս Գոլում
տեղի ունեցած սարսափելի կոտորած-
ները, որոնք մահ և աւերում են ա-
ռաւացնում իւր կայսրութեանը մէջ:

Գ. Պոլսում, «Նովոստի» լրագրի անե-
լով, լուրեր են տարածուած, թէ մեծ
եպարքուր հրաժարական է տալիս: Նը-
րան յաջորդ անուանում են սուլթանի
քաղաքաւոր Իզզետ բէյին:

Գրեաական բերդերում գտնուած

պտուղը կըլայիլէ այսօր ներկայ սե-
րունդը:

Անգլիական հասարակային դատարա-
րակութեան գրագրացման պատմութիւնը,
որը համառոտաբար ներկայացուցինք,
ազգեցութեանէ ազատ հոգեւորացու. մի-
չե որ եկեղեցիին և դպրոցին մէջ եղած
տարբերութիւնները որոշակի չճանչուե-
ցան, հասարակային կրթութիւնը, որուն
հետ նաեւ երկրը, սպասուած յառաջա-
գիւմութիւնը չկրցան ձեռք բերել: Ըն-
դունում ճշմարտութիւն մ է, թէ
այն աղբեր, ուր եկեղեցին և դպրոց
ը իւրարու հետ շփութած են, թէ վերին
և թէ միւսին մէջ սպասուած յառաջա-
գիւմութիւնը ունեցած չեն: Գ.

Անգլիական հասարակային դպրոցնե-
րու անցելոյն նկարագրելը աչքի առջև
ունենալէ ետք, միւս յօդուածով կ'անց-
նենք ներկայի մէջ ունեցած վարչական
եղանակներուն վրայ համառօտ ծանօ-
թութիւն մը տալ:

Մէլամ.

Մանչեստր, 1 սեպտեմբերի (ն. ա.)

Մեր հոգեւորականութեան մասին այդ չի
կարելի տեսլ նախ որ հնուց հոգեւորականներն
են եղել, որոնք մեր ժողովրդի կրթութեան
գլուխն են անցել: Իսկ այժմս դեռ աշխարհա-
կաններն են եկեղեցին և նոր արդիւնները
պաշտպանում էին մըս ապաստան հոգեւոր-
ականների յարակաւները: Թմբ.

